

מצווה לשמוע דברי חכמים

מקורות – (א) משנה הוריות ב., גמרא ב: "וידע אחד מהן... דברי חכמים".

(ב) דברים י"ז יא, רש"י שם; ספרי דברים פסקה קנ"ד, ירושלמי הוריות פ"א ה"א "דתני יכול אם יאמרו לך..."; רש"י כתובות נז. ד"ה הא קמ"ל; השגות הרמב"ן על ספר המצוות, שורש א'.

(ג) זקן ממרא – סנהדרין פח. "אמר רב כהנא... הלכה למעשה", 'מרגליות הים' שם אות ז; עדויות פ"ה מ"ו; בבא מציעא נט. – תנורו של עכנאי.

בשיעור הקודם עסקנו בכלל שנקבע במשנה (ב). הכלל מחלק בין החוטא בשל הוראה מוטעית של בית דין לבין החוטא על דעת עצמו. החוטא בשל הוראה מוטעית של בית דין פטור מקרבן, ואילו החוטא על דעת עצמו חייב.

המשנה מביאה מספר דוגמאות לכלל זה. אחת הדוגמאות היא תלמיד חכם שידע שבית הדין טעו בהוראתם ובכל זאת חטא. המשנה קובעת שבמקרה זה התלמיד החכם חייב בקרבן:

"הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו,
או תלמיד והוא ראו להוראה,
והלך ועשה על פיהן...
חייב, מפני שלא תלה בבית דין"

(משנה הוריות ב.).

המשנה מתייחסת לשני מקרים: דיין שהיה נוכח בדיון אך יודע שמסקנתו של בית הדין מוטעית, ותלמיד חכם הראוי להוראה מצד חכמתו אך אינו חלק מבית הדין. הגמרא (ב:) שואלת מדוע יש צורך לעסוק בשני המקרים? שניהם הרי מלמדים את אותו העיקרון.

רבא מסביר שהכפילות מלמדת שדין המשנה עוסק אפילו בתלמיד בעל ידע רחב אך חסר יכולת ניתוח ("גמיר ולא סביר"), וכן להיפך, בתלמיד בעל יכולת ניתוח והבנה אך חסר ידע רחב ("סביר ולא גמיר"). לשני סוגי התלמידים האלו אסור לסמוך על ההוראה המוטעית של בית הדין, אם הם יודעים שההוראה מוטעית.

בהמשך מביא רבא דוגמאות לתלמידים הראויים להוראה. הדוגמאות שמביא רבא כעת אינן מתייחסות למקרים שעליהם דיבר רבא בשלב הקודם של הסוגיה. כאן מדבר רבא על שניים מגדולי התנאים, שלא ניתן לפקפק בבקאותם ובסברתם:

“ראוי להוראה וכו'. כגון מאן?
אמר רבא: כגון שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא.
אמר ליה אביי: כי האי גונא מויד הוא!... אלא היכי משכחת לה?
כגון דידע דאסור וקא טעי במצוה לשמוע דברי חכמים”
(הוריות ב:).

אביי מקשה על דברי רבא. אדם מן השורה, גם אם נדמה לו שבית הדין טועים, אינו יכול לסמוך על שיקול דעתו ועליו לסמוך על הוראת בית הדין. לעומת זאת, תלמידי חכמים כשמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ודאי יכולים לסמוך על שיקול דעתם בהלכה. לכן, אם לפי דעתם בית הדין טועים, ובכל זאת הם הלכו ועשו על פי הוראתם – הם נחשבים עוברים עברה במזיד!

כידוע, אדם שעובר עבירה במזיד אינו יכול לכפר על כך בקרבן חטאת. קרבן חטאת מתחייב רק אדם ששגג. אם כך, כיצד קובעת המשנה שתלמיד חכם שחטא התחייב בחטאת יחיד, כדין עובר עברה בשוגג?

הגמרא מתרצת, שהטעות של התלמיד הייתה בגדרי המצווה לשמוע לדברי חכמים. אותו תלמיד ידע גם ידע שבית הדין טעו בהוראתם, אך הוא חשב בטעות שאפילו במקרה כזה מצווה עליו לסור למשמעתם. הוא חשב שגם אם הם טועים אסור לו לסמוך על שיקול דעתו. זאת היא הטעות שמגדירה אותו כשוגג. על שגגה זו עליו להביא קרבן חטאת.

מדברי הגמרא עולה, שאדם אינו חייב לשמוע בקול בית הדין כאשר ברור לו שהם טועים. בשיעור זה ננסה לברר באילו מקרים חייב אדם לשמוע בקול חכמים, ובאילו מקרים הוא נדרש לסמוך על שיקול דעתו הפרטי כנגד דעת החכמים.

לא תסור

המצווה לקבל את דברי השופטים והחכמים נזכרת בתורה בפרשת “שופטים”:

“על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל”
(דברים י"ז יא).

רש"י שם מביא את הפירוש המרחיק לכת של הספרי לציווי זה:

"אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין,
 וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל"
 (רש"י שם).

לדעת רש"י, גם כשהאדם משוכנע שבית הדין טועים לחלוטין, עדיין עליו לסור
 למרותם ולקבל את פסיקתם.

דברים הפוכים מדברי רש"י בשם הספרי, מובאים בירושלמי על משנתנו:

"דתני: יכול אם יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין תשמע להם?
 תלמוד לומר: 'ללכת ימין ושמאל' – שיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא
 שמאל"
 (ירושלמי הוריות פ"א ה"א).

בירושלמי מפורש, שאדם אינו מצווה לשמוע לבית הדין אם ברור לו שהם טועים.
 האמנם יש מחלוקת בין הירושלמי והספרי? עיון מדוקדק בדברי הספרי במקורם מלמד
 שאין כאן בהכרח מחלוקת. הספרי מוסיף צמד מילים על דברי הירושלמי, צמד מילים
 בעל משמעות כבירה:

" ימין ושמאל – אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין –
 שמע להם"
 (ספרי דברים פסקה קנ"ד).

מהספרי עולה, שהטעות שעליה מדובר היא בתחום הנתון לשיקול דעת ולפרשנות. גם
 אם בעיניך נראה בבירור שבית הדין טעו – אסור לך לסמוך בעניין זה על שיקול דעתך
 וסברתך.

התורה מורה לנו שלא לפעול על פי מה שנראה בעינינו כנכון. עלינו לסמוך על
 שיקול דעתו של בית הדין ולקבל את הכרעתו. במקרה כזה סביר להניח שגם
 הירושלמי יטען שיש לשמוע לדעת חכמים.

המצב שונה לחלוטין בתחום שאינו נתון לשיקול דעת, כגון טעות במציאות שניתן
 להפריכה באמצעים אובייקטיביים. במקרים אלו אין לסמוך על בית הדין. במקרים אלו
 התייחס הירושלמי, סביר להניח שגם הספרי יודה שבמקרים כאלה אין לבית הדין
 סמכות לקבוע שימין הוא שמאל.

רש"י במסכת כתובות מחדד בצורה יפה את ההבדל בין שני סוגי המחלוקות:

"דכי פליגי תרי אליבא דחד, מר אמר 'הכי אמר פלוני' ומר אמר 'הכי אמר פלוני' – חד
 מינייהו משקר.

אבל כי פליגי תרי אמוראי בדין או באיסור והיתר, כל חד אמר 'הכי מיסתבר טעמא' –
 אין כאן שקר. כל חד וחד סברא דידיה קאמר, מר יהיב טעמא להיתירא ומר יהיב טעמא

לאיסורא, מר מדמי מילתא למילתא הכי ומר מדמי ליה בעניינא אחרינא, ואיכא למימר
אלו ואלו דברי א-לקים חיים הם' " (רש"י כתובות נו. ד"ה הא קמ"ל).

במקרה הראשון המחלוקת היא במציאות – מה אמר חכם פלוני. במחלוקת כזו צד אחד אינו דובר אמת. לכן אם הורו בית הדין להיתר על פי דעתו של פלוני, ושמעון בן עזאי יודע שאותו פלוני דווקא אסר את הדבר – אסור לבן עזאי לסמוך על הוראתם. אם יפעל על פי הכרעת בית הדין – הוא ייחשב כמזיד.

במקרה השני המחלוקת אינה במציאות אלא בסברה. במקרה כזה מקובלנו ש"אלו ואלו דברי א-לקים חיים". לפיכך, גם אם דעתו של שמעון בן עזאי בסוגיה זו שונה מהדעה שהתקבלה בבית הדין, עליו להודות שגם דעתם היא הוראה הלכתית לגיטימית. מצווה עליו לקבל את הכרעתם ולשמוע לדבריהם.

במקרה כזה, אם הוא יצא נגד הכרעתם של בית הדין ויפסוק על פי שיקול דעתו – הוא עלול להגיע למצב של "זקן ממרא".

זקן ממרא

הגמרא במסכת סנהדרין מביאה מחלוקת אמוראים ביחס לסוג המחלוקת שעליה מתחייב זקן ממרא. הדעה הראשונה היא דעתו של רב כהנא:

"אמר רב כהנא:

הוא אומר מפי השמועה והן אומרין מפי השמועה – אינו נהרג.

הוא אומר 'כך הוא בעיני' והן אומרין 'כך הוא בעינינו' – אינו נהרג.

וכל שכן הוא אומר מפי השמועה והן אומרין 'כך הוא בעינינו' – אינו נהרג,

עד שיאמר 'כך הוא בעיני' והן אומרין מפי השמועה.

תדע, שהרי לא הרגו את עקביא בן מהללאל" (סנהדרין פח.).

רב כהנא מצמצם מאד את המקרים שבהם ניתן להרוג זקן ממרא. לדעתו, אין חיוב בזקן ממרא כאשר המחלוקת בינו לבין בית הדין היא בסברה ("הוא אומר כך הוא בעיני, והן אומרין כך הוא בעינינו"). המקרה היחיד שבו זקן ממרא נהרג הוא כאשר המתקפה שלו איננה על בית הדין עצמו, אלא על מסורת ישראל הנהוגה מדורי דורות. הזקן שולל את ההלכה המקובלת מפי השמועה על פי מה שנראה בעיניו.

לכאורה, שיטת רב כהנא אינה עולה בקנה אחד עם החילוק שהבאנו לעיל. שהרי לפי החילוק שהבאנו אסור לחכם לחלוק על בית הדין בעניינים הנתונים לסברה ולשיקול דעת.

אלא שאם נדייק בדברים נגלה שלמעשה אין סתירה בין החילוק הנזכר לבין דברי רב כהנא. רב כהנא אינו טוען שמותר לחלוק על בית הדין בעניינים שבסברה. רב כהנא טוען רק שזקן ממרא אינו נהרג על מחלוקת מעין זו. ייתכן שרב כהנא יודה שלזקן ממרא אסור לחלוק גם בעניינים של סברא – גם אם לא ייהרג על כך.

שיטה שנייה בגמרא שם היא שיטתו של רבי אלעזר:

ז"רבי אלעזר אומר:

אפילו הוא אומר מפי השמועה, והן אומרין 'כך הוא בעינינו' – נהרג, כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

ואם תאמר: מפני מה לא הרגו את עקביא בן מהללאל? מפני שלא הורה הלכה למעשה? (שם.)

שיטת רבי אלעזר מעוררת קושיה חריפה יותר על החילוק שהצענו לעיל. כפי שביארנו, במקרה שבו המחלוקת של החכם על בית הדין היא בנתונים אובייקטיביים שאינם נתונים לשיקול דעת – הוא אינו מצווה לקבל את דבריהם. אף על פי כן, רבי אלעזר טוען שזקן ממרא נהרג אפילו אם הוא חולק על פי מה שקיבל מפי השמועה.

הקביעה שזוהי ההלכה שהתקבלה מפי השמועה היא קביעה אובייקטיבית שאינה נתונה לשיקול דעת, כפי שראינו ברש"י במסכת יבמות. מדוע אם כן אסור לחכם לחלוק על בית הדין במקרה זה?

מלשון הגמרא נראה, שאכן מבחינה עקרונית היה ראוי לאפשר לחכמים לחלוק על בית הדין בעניינים אובייקטיביים כאלה. אולם בפועל התורה אסרה גם מחלוקות מהסוג הזה, כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל. תירוץ זה מיישב אולי את הקושיה, אך קשה מאד לקבל אותו מסברה – האמנם הצורך לשמור על מנהל חברתי והלכתי תקין מצדיק הוצאה להורג של אדם שנהג כשורה?

ייתכן שנוכל ליישב את הקושי שלפנינו על פי דבריו של הרב ראובן מרגליות בספרו 'מרגליות הים' על מסכת סנהדרין. הרב מרגליות עוסק בקושיה אחרת בסוגיה, ובעקבותיה מציג את הפירוש הבא:

יהי על כורחינו מה שאמרו הם מפי השמועה אין הכוונה שכך שמעו מרבים ורבים מרבו עד משה רבינו עליו השלום, דאם כן הרי זה הלכה למשה מסיני... ועל כורחינו שהם

אומרים מפי השמועה ששמעו מרבתיים ורבתיים אמרו 'כך היא בעינינו' (מרגליות הים' סנהדרין פח. אות ז).

לדעת הרב מרגליות, הביטוי "מפי השמועה" לא מתייחס לשמועה עתיקה, אלא לחידוש שנתחדש בסברה דור אחד קודם לכן. לפי זה, טענתו של הזקן שהוא שמע את ההלכה מפי השמועה אינה הופכת הלכה זו לאמת או בייקטיביית. הזקן בסך הכל מצטט את מה שסברו רבותיו על פי שיקול דעתם. לא די בכך כדי לחלוק על שיקול הדעת של בית הדין הגדול הנוכחי, ולפיכך ניתן להרוג את הזקן מדין זקן ממרא.

לפי דברי 'מרגליות הים', במקרה שבו המחלוקת היא בנתונים או בייקטיביים, גם רבי אלעזר מודה שמותר לזקן לחלוק על בית הדין, ואין להוציאו להורג על כך.

שיטת הרמב"ן

מקור נוסף אשר איננו עולה בקנה אחד עם דברינו נמצא בדברי הרמב"ן בהשגתו על השורש הראשון בספר המצוות של הרמב"ם. ההשגה עוסקת ברובה באופייה ובהיקפה של הסמכות שנתנה התורה לחכמי ישראל. במהלך הדין כותב הרמב"ן:

"וחתך לנו יתברך הדין שנשמע לבית דין הגדול בכל מה שיאמרו, בין שקבלו פירושו ממנו או שיאמרו כן ממשמעות התורה וכוונתה לפי דעתם, כי על המשמעות שלהם הוא מצוה ונותן לנו התורה.

וזה הוא מה שאמרו 'אפילו אומרים לך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל', שכך היא המצוה לנו מאדון התורה יתעלה שלא יאמר בעל המחלוקת 'היאך אתיר לעצמי זה ואנכי היודע בוודאי שהם טועים', והנה נאמר לו: 'בכך אתה מצוה';

וכעניין שנהג רבי יהושע עם רבן גמליאל ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו כמו שהוזכר במסכת ראש השנה"

הרמב"ן מצטט את דרשת הספרי, הקובעת שיש ללכת אחרי בית הדין גם כאשר הם אומרים על ימין שהוא שמאל. הוא אינו מחלק בין סוגים שונים של טעויות אלא מנסח את דבריו באופן גורף. נראה שלדעת הרמב"ן גם כאשר המחלוקת היא על נתונים או בייקטיביים – מצווה לסור למשמעתם של בית הדין.

הרמב"ן מביא ראיה לשיטתו מהמשנה במסכת ראש השנה. המשנה שם מגוללת את סיפורו של רבי יהושע, שחויב לבוא לפני רבן גמליאל במקלו ובמעותיו ביום שלפי חשבונו הוא יום הכיפורים. אולם קשה להבין איך לדעת הרמב"ן אפשר להביא ראיה

משם לסמכותו של בית הדין באופן כללי. שם מדובר בדין ייחודי של קידוש החודש, שבו יש לבית הדין סמכות מיוחדת. במשנה שם נאמר:

”אמר לו: יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם – בין בזמן בין שלא בזמן, אין לי מועדות אלא אלו” (משנה ראש השנה כה.).

הגמרא מרחיבה את הדרשה הזו, וקובעת:

”הרי הוא אומר אתם, אתם, אתם שלש פעמים; אתם – אפילו שוגגין, אתם – אפילו מוידן, אתם – אפילו מוטעין” (גמרא שם).

מן הדרשות הללו עולה, שלבית הדין ישנה סמכות מיוחדת בקביעת המועדות, שהוענקה לו מתוקף היותו נציג של כנסת ישראל. סמכות זו אינה בהכרח קיימת בשאר תחומי ההלכה. אמנם לבית הדין יש סמכות לקבוע את לוח השנה, אך אי אפשר ללמוד מכאן שכל פסק יכול לשנות סדרי בראשית, ולהפוך איסור להיתר וטמא לטהור.

המחלוקת בין רבי יהושע לרבן גמליאל אכן עסקה בשאלה מציאותית, אך אי אפשר ללמוד מכאן שיש חובה לקבל כל קביעה מציאותית של בית הדין, גם בתחומים אחרים בהלכה.

בהמשך אותו הקטע נסוג הרמב”ן מעט מגישתו הקיצונית, ומסייג את דבריו:

”יש בזה תנאי, יתבונן בו המסתכל בראשון שלהוריות בעין יפה, והוא: שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה והורו בית דין הגדול בדבר אחד להיתר והוא סבור שטעו בהוראתן – אין עליו מצוה לשמוע דברי החכמים, ואינו רשאי להיתר לעצמו הדבר האסור לו, אבל ינהג חומר לעצמו, וכל שכן אם היה מכלל הסנהדרין יושב עמהן בבית דין הגדול. ויש עליו לבא לפניהם ולומר טענותיו להם והם שישאו ויתנו עמו, ואם הסכימו רובם בבטול הדעת ההוא שאמר ושבו עליו סברותיו – יחזור וינהוג כדעתם אחרי כן לאחר שישלכו אותו ויעשו הסכמה בטענתו. וזהו העולה מן ההלכות ההם. ומכל מקום חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה על כל פנים” (השגות הרמב”ן שם).

ההסתייגות של הרמב”ן מדבריו מבוססת על סוגייתנו, הקובעת שחכם כשמעון בן עזאי שידוע שבית הדין טעו – חייב לנהוג על פי דעתו ולא לסמוך על בית הדין. לפי הרמב”ן אותו חכם מחויב לבוא ולהתווכח עם בית הדין ולנסות לשכנע אותם בדעתו.

אמנם, מדגיש הרמב"ן, "אחר ההסכמה" עליו לקבל את דעתם של בית הדין. סביר להניח שלא מדובר במקרה שבו בסופו של דבר אותו חכם השתכנע גם הוא מטיעוניהם של בית הדין, שהרי הרמב"ן כותב שעליו "לחזור ולנהוג כדעתם", כלומר זו עדיין לא דעתו. ואם כן גם במסקנתו נוקט הרמב"ן באותו קו קיצוני לפיו החכם מחויב ללכת על פי פסק בית הדין גם כשברור לו שהם טועים, אלא אם כן הוא הצליח לשכנע אותם בצדקת דעתו.

דברים אלה של הרמב"ן מנוגדים להצעה שהעלינו לעיל. אנו הצענו שבמקרה של מחלוקת על נתונים אובייקטיביים אין חובה לשמוע לבית הדין. הרמב"ן קיבל כנראה באופן גורף את נימוקו של רבי אלעזר במסכת סנהדרין. רבי אלעזר הרחיב מאד את היקף המקרים שבהם הזקן הממרא נהרג, זאת כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

הרמב"ן עצמו איננו מתייחס בדבריו לדין זקן ממרא, אלא רק לחובת הציות לבית הדין. עם זאת, הקושי העקרוני שיש בגישה זו עדיין קיים.

חכמים גדולים שחלקו על הסנהדרין

ראינו לעיל את מחלוקת האמוראים במסכת סנהדרין בעניין אופי המחלוקת המחייבת בדין זקן ממרא. שני הצדדים במחלוקת מתייחסים למעשה שאירע לעקביא בן מהללאל. מקור הדברים במשנה במסכת עדויות:

"עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים.

אמרו לו: עקביא חזור בך בארבעה דברים שהיית אומר ונעשך אב בית דין לישראל.

אמר להן: מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום,

שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו...

ונדהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו.

אמר רבי יהודה: חס ושלום שעקביא נתנדה, שאין עורה ננעלת בפני כל אדם מישראל

(עדויות פ"ה מ"ז).

בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל"

עקביא בן מהללאל חלק על דעת בית הדין הגדול בארבע סוגיות וסירב לחזור בו. כפי שראינו, רב כהנא מסביר שעקביא מן מהללאל לא נהרג מדין זקן ממרא כיוון שהוא לא חלק על בית הדין מכוח סברתו ושיקול דעתו אלא מכוח שמועה שהייתה ברורה לו. רבי אלעזר סבר שגם במקרה כזה חל דין זקן ממרא, והסיבה שבגללה לא הרגו את עקביא הן מהללאל היא שהוא לא הורה הלכה למעשה.

עקביא מן מהללאל איננו החכם היחיד שחלק על בית הדין. ידוע לכולנו הסיפור המפורסם על מחלוקת רבי אליעזר בן הורקנוס וחכמים בעניין תנורו של עכנאי (בבא מציעא נט.). רבי אליעזר סירב לקבל את דעת החכמים והביא ראיות שונות לשיטתו. בסופו של דבר נידו אותו החכמים.

כיצד היה יכול רבי אליעזר לחלוק בצורה כל כך נחרצת על דעת החכמים, ומדוע לא חשש לאיסור "לא תסור"? בגמרא לא מצאנו התייחסות מפורשת לשאלה זו (בשונה מעקביא בן מהללאל, שכן זכה להתייחסות מפורשת של האמוראים). ניתן להציע שלוש תשובות לשאלה זו:

א. ייתכן שרבי אליעזר השמיע את דעתו רק בבית המדרש, אך לא הורה לציבור לעשות מעשה על פי פסיקתו. במסגרת הדיון בבית המדרש, רשאי כל אחד להשמיע את דעתו, וכך לתרום לליבון הסוגיות ולהבנתן. אמנם קשה לקבל תירוץ זה, כיוון שבגמרא שם נאמר במפורש שבאותו היום הביאו את כל הטהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפו אותם, ומכאן שהוא פסק על פי שיטתו הלכה למעשה.

ב. רבי אליעזר אמנם היה יחיד בדעתו, אך הוא היה גדול הדור ודעתו הייתה שקולה לדעתם של שאר הסנהדרין, ולכן מותר היה לו לחלוק עליהם. ייתכן שזו הייתה כוונתה של בת הקול שיצאה באותו אירוע והכריזה: "מה לכם אצל רבי אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום".

ג. בשיעור בעניין הגדרת בית הדין הגדול¹ ראינו את החילוק של הגר"ד בין בית הדין בתפקידו הממשלתי-טקסי לבין בית הדין בתפקידו התורני-הלכתי. כפי שראינו שם, תפקידו הממשלתי-טקסי של בית הדין בטל ארבעים שנה לפני החורבן, כאשר בית הדין גלה ממקומו. מהגמרא במסכת סנהדרין עולה שדין זקן ממרא תלוי במיקומו של בית הדין בלשכת הגזית, וכאשר בית הדין גולה ממקומו – אי אפשר לדון את הזקן הממרא:

"תא שמע: מצאן אבית פני והמרה עליהן, יכול תהא המראתו המראה?
תלמוד לומר: זקמת ועלית אל המקום, מלמד שהמקום גורם" (סנהדרין יד.).

אמנם גם לאחר החורבן, כאשר בית הדין הגדול איננו במקומו, הוא ממשיך לפעול ולמלא את תפקידו התורני-הלכתי. אך ייתכן שלדעת רבי אליעזר אין חובה לקבל את

הוראתו של בית הדין באופן גורף אלא מותר לחלוק עליו. ייתכן שזו הסיבה לכך שאין בו דין זקן ממרא.

החכמים שנידו את רבי אליעזר לא קיבלו חידוש זה. אמנם בבית הדין שגלה ממקומו אין דין זקן ממרא, כיוון שדין זה קיים רק בבית הדין בתפקידו הממשלתי-טקסי. אך האיסור לחלוק על בית הדין עדיין עומד בעינו גם לאחר הגלות. זו הייתה ההצדקה לנידויו של רבי אליעזר.